

Andrej Studen, Pijane zverine : o moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva. Zgodovinsko društvo Celje, Celje 2009, 180 str., ilustrirano (Zgodovini.ce, 9)

V današnjem javnem diskurzu se alkohol pojavlja v kontekstu cestne varnosti, družinskega nasilja (predvsem nad ženskami) in bolj ali manj inovativnih tehnik trženja, dosti manj pa so javno prisotni razlogi za tako splošno porabo alkohola (s problemom alkoholizma se srečuje okoli 60% gospodinjstev). Možnost odklopa oziroma pobega pred vsakdanjimi težavami je ključna teza za zlorabo alkohola, ki jo je postavil Andrej Studen v monografiji *Pijane zverine : O moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva*. Studen je med slovenskimi raziskovalci najboljši poznavalec zgodovine vsakdanjega življenja. Kot začetnik in pobudnik časopisa *Zgodovine za vse* je promotor zgodovine vsakdanjega življenja. Poleg novosti v naboru raziskovalnih problemov je Studen vpeljal tudi raziskovalno artikuliran, a hkrati razumljiv in bralcu všečen slog. Avtor v predgovoru opozori na splošno pomanjkanje študij o problemu alkoholizmu. Vzroke za to vidi v socialni vpetosti raziskovalcev, saj interes za raziskave v okolju sovпада s socialnim dogajanjem in spremembami v sedanjosti.

V monografiji *Pijane zverine* avtor obravnava problem alkoholizma, ki je po njegovem mnenju najvplivnejši - izem v slovenski družbi. Problem alkoholizma osvetli v dobi meščanstva, s predhodno predstavitevjo pogledov od reformacije do leta 1945. Lahko rečemo, da je alkoholizem v monografiji *Pijane zverine* osvetljen v procesu dolgega trajanja meščanske dobe. Studen predstavi odnos do alkohola v tej časovni prizmi kot idealiziran razmislek o lastni samopodobi, tako v kontekstu moralnih standardov, načrtovanja srečnega življenja in razmislekov o prisotnosti alkoholne omame v slovenskem nacionalnem značaju. Pri slednjem opozori na običajno prisotnost alkohola v življenjskem ciklu (ne samo med Slovenci), do katerega je imela družba strpen odnos. Odnos je bil odvisen od motečih vplivov alkoholne zlorabe tako v predindustrijski kot kasneje v industrijski dobi. Za Jurija Japlja je ločnica sprejemljivosti predstavljala pet do šest prekrokanih noči na leto. Studen opozori, da je bil alkohol v protoindustrijski družbi družbeno sprejemljiv. Sprejemljiv je bil tudi v meščanskem etosu ob izrecnem poudarjanju zmernosti in skrbi za spoštovanje standardov meščanske morale. Avtor opozori na dilemo posameznikov, ki so bili razpeti med poklicno in meščansko moralo ter kozarčkoma ali dvema v družbi. Cilj meščanske samopodobe je bil namreč udejanjenje individualnosti, ki naj bi bila usmerjena k vodenju razumnega, krepostnega in moralnega življenja. Alkohol je zaradi svojega vpliva na ravnanje postal imaginarna ločnica med

meščani in antimeščani. Ob tem velja poudariti povezovanje alkoholizma z negativnimi osebnimi in socialnimi pojavi. V spremljanju ločnice med zmernostjo in pijančenjem je zanimivo spremljati slovnico alkoholizma. Izpostaviti velja reka "pijan za en peni, mrtvo pijan za dva" in "en liter, en štefan, en sod". Avtor slednje primerjave je bil Ivan Cankar, ki je imel težave z zmernim uživanjem alkohola. Sodobnik Henrik Tuma ga je celo obtožil, da živi življenja dijaka. Tumaova ocena odraža v slovenskem kontekstu primer razlikovanja med meščansko moralo in bohemskim življenjem umetnika. Kršitev meščanske etikete (ne spodobi se, da meščan pijančuje) so bila tudi stalna omizja. Ta pojav družabnosti Studen prikaže na primeru stalnega omizja v Celju. Podobno omizje je bilo tudi Prešernov krog, ki je na Kranjskem veljal kot *komisija za uničevanja vina*.

Ob začetkih aktivnosti "komisije" je deloval v Ljubljani kot mestni fizik (zdravnik) Fran Viljem Lipič, ki se je raziskovalno ukvarjal s problemom razširjenosti alkoholizma v Ljubljani. Lipič je ocenil, da v Ljubljani živi 2,7% alkoholikov. Za reševanje problema zasvojenosti je predlagal ustanovitev zdravilišča za alkoholike. Predlagal je tudi politiko zdrave mere, saj je očitno realno ocenil, da zahteve po abstinenci ne dosežejo učinka. Lipič je v objavljeni študiji rezultatov znanstvene raziskave o pogubnosti alkoholizma ugotovil, da so alkoholiki socialni, zdravstveni in ekonomski problem države in družbe.

V letih 1790-1840 je prišlo do sprememb v strokovni obravnavi zasvojenosti z alkoholom. Konec 18. stoletja se je izoblikovalo medicinsko razumevanje pretiranega uživanja alkohola. S tem se je začela medicinska obravnava problema, ki je pred tem veljal za nesmiselno pregreho, kar je vodilo do razlikovanja med socialno-moralnim vrednotenjem in raziskovalnimi spoznanji. Kljub temu niso izginile moralne obsodbe. Še nadalje je obstajal preplet moralnih in medicinskih pogledov. Ob tem avtor opozori na splošno dojetje, mentalni obrazec: moralnemu razvrednotenju je sledila stigmatizacija (v popolnosti je prišel do izraza v teorijah o degeneraciji).

Studen je predstavil razvoj protialkoholnih aktivnosti v različnih razvojnih stopnjah. Krepitev aktivnosti povezuje s porastom negativnih posledic zlorabe alkohola. Svojo analizo začne v 16. stoletju in opozori na pogled reformatorjev, ki jih je motilo zanemarjanje duhovniškega poklica zaradi ukvarjanja z gostinstvom. Kljub temu je katoliške moraliste bolj skrbel vpliv pijančevanja na zakonsko zvezo, družino kot osnovni gradnik družbe. V sklopu meščanske morale je predstavil pogled moralistov, ki jih je skrbel kvaren vpliv alkohola na moralno čistost, delavnost, konformnost, čast, družinski mir, zdravje in premoženje. Posebej problematiziran je bil problem alkoholizma med revnimi, tako zaradi obsežnosti, njihove številčnosti kakor verjetno tudi zaradi socialnega nelagodja. Avtor opozori na neučinkovitost protialkoholnih gibanj (pobud) kljub nazornim predstavitvam oziroma zastraševanju. Kljub temu demonizacija alkohola oziroma predvsem žganja (skoraj) ni dala rezultatov. Zaradi neučinkovitosti in raziskovalnih spoznanj o progresivni degeneraciji potomcev alkoholikov se je v drugi polovici 19. stoletja zgodil premik ciljne skupine protialkoholnih pobud od alkoholikov k njihovim otrokom. Izpostaviti velja pogled katoliških moralistov, ki so kot najgnusnejši greh obsojali dajanje žganja mladini. Protialkoholni boj je opustil cilj popolne prepovedi in poudarjal zmernost ter zamenjavo žganja z manj močnimi pijačami, predvsem pivom. Pijančevanje je po mnenju dr. Maksa Samca glavni krivec za moralno

sprevrženost njihovih otrok. Samčev sodobnik Pavel Turner je izpostavil na podobno neugodne razmere na Štajerskem. Opozoril je, da sta interesentom ključni količina in cena, zato so uživali špirit. Ob tem velja poudariti, da je povprečna poraba na gospodinjstvo znašala 200 litrov letno. Zato je Turner izpostavil pomen dobre vzgoje in ugodne socialne okoliščine za zdrav razvoj življenja.

Po letu 1900 so se cilji protialkoholnega gibanja spremenili - cilj je samo še omejevanje pitja. V Ljubljani sta na začetku 20. stoletja začela izhajati časopisa Piščalka in Zlata doba. 1902 je potekal tudi prvi protialkoholni shod v Ljubljani. Rezultat gibanj je bila prisotnost te teme v javnem diskurzu. Kljub temu da je obstajalo družbeno soglasje o škodljivosti alkohola, je bila propaganda katoliških moralistov vpeta v kulturni boj. Slovenski narod je pisal o fajmojštrih, uničevalcu alkohola "en gross" in pijanskih izgredih Janeza Kalana, ki je bil voditelj protialkoholnega gibanja. Kalan je videl glavni razlog za vzpon alkoholizma v pogubnih vplivih moderne družbe, rešitev pa v rekatolizaciji. Pomemben vidik protialkoholnega boja je tudi poskus pomeščanjenja delavcev. Ob tem avtor predstavi dobro prakso brezalkoholnih gostilen iz Švice, ki pa na Slovenskem ni pognala trajnejših korenin.

Okoli 1900 postane alkoholizem tudi bolezen (pred tem predvsem greh in moralno sporen pojav). Alkoholizem je bil vpet v razmišljanja o trajnem vplivu alkohola na dedni material, pri čemer vidimo vpliv meščanske etike na znanstvenoraziskovalno delo. V teoriji evgenike je bilo pijančevanje razumljeno kot santska zveza socialne in telesne sprevrženosti, ki vpliva na zastrupitev zarodka. Družba je postala bolnik, ki rabi zdravljenje. Degeneriranci naj bi uničili meščanski ideal - srečno družinsko življenje, prav tako naj bi predstavljali škodo za narodno blaginjo. Alkoholiki so bili razumljeni kot degeneriranci, njihova odvisnost kot oblika psihopatske manjvrednosti. Avtor predstavi nastanek radikalnih predlogov. Prvi izmed teh so zapisi o evgeniki, v slovenskem tisku, objavljeni leta 1912. Evgenika je bila predstavljena v kontekstu "higiene naroda". Zaradi nasprotovanja Katoliške cerkve se evgenična ideja ni uspela razširiti. Vzrok za to je cerkveno nasprotovanje splavu in sterilizaciji. Cerkev je videla vzroke degeneracije v grehu in ne v dednem zapisu. Studen izpostavi različen odnos cveta slovenske znanstvene elite do evgenike in s tem osebnostnih pravic. V tridesetih letih 20. stoletja so ideje evgenike popularizirali sodelavci Antropološkega odseka Higienskega zavoda v Ljubljani. Z zahtevami evgenike so se strinjali dr. Bože Škerlj, dr. Franc Derganc, dr. Ivan Jurečko, dr. Niko Župančič, dr. Arnšek, idejam evgenike pa je izražal naklonjenost tudi Ivan Tavčar.

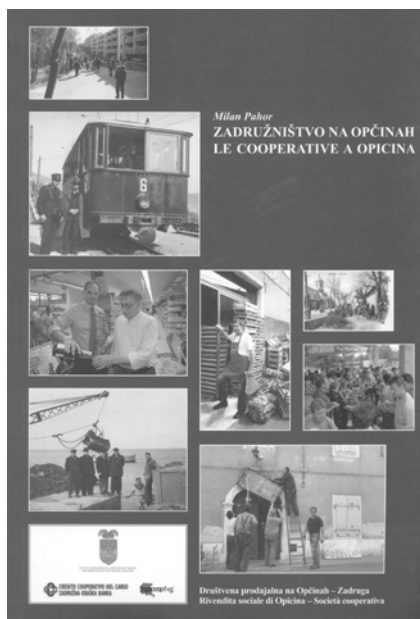
Studen opozori na povezavo med gospodarsko rastjo oziroma osebnimi dohodki, življenjem v skromnih razmerah in porastom pijančevanja. Gostilne so postajale centri družabnosti in komunikacije, s čimer se je njihova prvotna funkcija spremenila, saj so bile do novega veka okrepčevalnice za popotnike. Naraščanje vinjenosti med kmeti v 18. stoletju je sovpadalo z dvigom kupne moči ali rastočim vplivom mesta. Studen opozarja, da je po gospodarski krizi 1873 začasno padla poraba alkohola. Ključen artikel je bilo žganje, ki ga avtor označi za drogo industrijske dobe. Ob tem opozori, da je alkohol na začetku 19. stoletja postal del prehrane kot narkotik in poživilo. Kljub temu so se pojavljali protesti proti porabi živil za izdelavo žganja, predvsem v obdobjih lakote.

Uživanje alkohola in obiskovanje delavskih gostiln je značilno tudi za protoindustrialno dobo na Slovenskem. Studen opozori na spremembo odnosa delodajalcev do uživanja alkohola. Če so delodajalci v predindustrijski dobi z lastnimi gostilnami podpirali konzumacijo (primer Auerspergov na graščini Soteska), so zaradi načela konkurenčnosti in stabilnosti delovnega odnosa spremenili odnos do alkohola (predvsem zaradi strahu pred nasiljem opitih in razočaranih delavcev). Poleti 1920 je bila zakonsko prepovedana strežba alkohola po tovarniških kantinah.

Pobeg v alkoholno omamo ni bila samo šibkost moških, ampak tudi žensk. Studen opozori na različne vatlje, kar dobro ponazori s citatom poeta Jurija Vodovnika: "Grd je pijanec, a pijanka je sedemkrat grša." Uživanje alkohola pri ženskah so moralisti in tudi družba povezovali s problemom promiskuitete in zanemarjanja družinskih nalog ženske. Studen ugotavlja, da ženske načeloma niso bile dobrodošle v gostilnah, kar označuje kot pojav delavske patriarhalnosti. V odnosu med spoloma se dotakne tudi problema nasilja v družini. Z izbranim slikovnim gradivom in nasveti moralistov predstavi pereč problem nezaščitenosti žensk in otrok pred nasiljem moža alkoholika.

Željko Oset

Milan Pahor, Zadrugištvo na Opčinah : 150 let slovenskega zadrugišnega gibanja na Opčinah : nad 60 let uspešnega delovanja Društvene prodajalne na Opčinah - Zadruga = Le cooperative a Opicina : 150 anni del movimento cooperativo sloveno a Opicina : oltre 60 anni di proficua attivita della Rivendita sociale di Opicina - Societa cooperativa

Prav gotovo je med nami malo zgodovinarjev, katerim bi bilo treba posebej predstavljati Milana Pahorja, ravnatelja Narodne in študijske knjižnice iz Trsta in tudi zgodovinarja. V zgodovinarskih in drugih krogih je Milan Pahor prepoznavno ime po zaslugi cele vrste razprav z različnih področij zgodovine primorskega zamejstva, tudi s področja gospodarske zgodovine, zgodovine zadrugištva in denarnih zavodov. Je gotovo raziskovalec, ki je med drugim vložil izjemno veliko napora v razkrivanje gospodarske preteklosti, zlasti slovenskih finančnih institucij na Tržaškem.

Iz tega obsežnega raziskovalnega opusa omenimo dve izstopajoči gospodarsko-zgodovinski monografiji, o Jadranski banki (1996) in gospodarstvu slovenske manjšine v Italiji (1998). V prvi je obravnaval Jadransko banko in njeno zgodbo v spremi-